Чыла элласе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

Адрес: Йошкар-Ола, Пограничный урем, 45, „Ямде лий“ редакций

1940 ий 14 сентябрь № 42 (666)

Моркинский средний школын 1-ше классыште тунемше-шамыч первый урокышто. Фото М. Дмитриевскийын.

Молан кийшыла лудаш ок лий?

Даже эн куштылго книга лудмашат вуйышко вӱрым колта, вуйторыклан пашам виян ыштыкта. А ученый-шамыч чыла орган-шамычын, тыгак вуй торыкынат пашаже привычный условийыштыже утларак сайын кая, манын установитленыт.

Кийме годым шкендам лудаш да возаш привыкатлаш ок кӱл. Кийме годым вуйторык пашам ыштышаш огыл. А малыме годым тудо кана. Малыме годым мемнан сознанийым, зренийым, слухым да моло чувство орган-шамычым виктарыше вуйторык ужаш-шамыч паша ыштымым чарнат.

Ме возын малена. Кийме годым вуйторыкышто кровообращений, мемнан воля деч посна, бессознательно, але физиолог-шамычын манмыштла, даже мален колтымо деч ончычак рефлекторно иземеш. Лудмо годым, мӧнгӧшла, вӱр вуйторыкыш кая. Вот молан кийме годым лудмаш организмлан вредный, тунам кок рефлексын кучедалмашышт тӱҥалеш: иктыже вӱрым вуйышко колта (ме вет лудына), а весыже вуйторык сосуда-шамычым туртыкта (ме вет киена).

Киен лудмаш шинчаланат энгекым конда. Молан тыге лиеш, тидым але ученый-шамыч установитлен огытыл. Но шуко ий эскерымаш гыч пале, киен лудмо дене близорукость вашке лийын кертеш.

Моркинский средний школын 1-ше классыште тунемше-шамыч перерыв годым туныктышо Анна Поликарповна дене мутланат.

Фото Дмитриевскийын.

НУНЫМ ШКОЛЫШ ПӦРТЫЛТАШ КӰЛЕШ

Учитель журналым кучен пурышат, регистрацийым ышташ тӱҥале.

— Смирнов Алексей!

—Уке, — йоча-шамыч вашештышт.

Тыгеракын „уке“ вашмутым шуко йочан фамилийыштым кычкыралмек колаш лиеш.

Школышто прогулым ыштен коштедыше-шамыч шукын улыт, а 5 йоча эше йӧршынат миен огытыл. Нунын кокла гыч иктыже Смирнов Алексей. Тудо школыш миен огыл, колхозышто пашам ышта. А Андреев — письмоносецлан коштеш, ок тунем. Зверева Анна — 6-шо классыш вончен гынат, тунеммым чарнен.

Нунын деч „Молан тунемаш ода кошт?“, манын йодгына, нуно ик йӱкын каласат:

— Ме ынде изи онал, пашам ышташ кӱлеш.

Конешне, нуно йоҥылыш шонат. Нуно огыт пале: вет тунемде коммунизмым ышташ ок лий.

Тунеммым кудалташ мемнан элыште намыс! Тунемашна вет чыла условият уло.

Семенов Васлий.

Ронгинский район,
Руя-Сола НСШ.

Редакций деч: тыге тунеммым кудалтыше йоча-шамыч Руя-Сола НСШ-ште велэ огыл, моло школлаштат шукын улыт. Пионер, тунемше-шамыч! Нуным те школышко шупшса, ачаштавашт дене кутырыза. Мом ыштымыда нерген мыланна возен шогыза.

АРКАШАТ ШКОЛЫШ КОШТАШ ТӰҤАЛЕ

Мый 1-ше классышке тунемаш коштам. У тунемме ийын первый кечыште мемнан классыш толшаш 8 йоча-шамыч школыш толын огытыл ыле. Мемнан квартира лишне илыше Кудрявцев Аркашат толын огыл. Мый урок деч вара вигак Аркаш деке кайышым. Аркаш лачак мӧнгыштыжӧ ыле. Мый тудлан школышто первый кече мом тунеммына нерген, учитель нерген, адак тунемше йолташ-шамыч дене дружно илыме нерген каласкалышым. Изиш лиймеке учительница Ольга Мироновна толын пурыш, тудат Аркашым школыш тунемаш мияш шӱдыш, тудо Аркашын аваж денат ятыр кутырыш.

Эрлашыжым Аркаш дене пырля моло йоча-шамычат школышко мийышт. Кызыт мемнан классыш коштшашлык йоча-шамыч чыланат тунемыт.

Сидоркин Коля.

Йошкар Ола,
3-шо номеран школа.

Мемнан тӱҥ пашана

Мемнан тӱҥ пашана —
тунемаш,
тунемаш,
тунемаш
науким.
Уло вий дене —
виян —
чот тыршаш:
Эше
могай тайна ния?
Кушто?
Мужо
у туным!
Мый
книга
почеш
книгам
налам
библиотек гыч,
да срокышто
пытарем
умлен лудын.
Ачий,
койын кушнеш
тыйын эргыч,
моткочак
ушан лиешыс
тудо!
Улам мый эрге тыйын
сай,
тыган
лийнем
элын сай эрге.
Палем мый
лияш кӧ гай, —
тунемын
ойрем
пашам шергым.
Тунемын
чылажлан ышташ гын
итогым —
мемнан ден паша —
акан да сай.
Мыланемат
ученый лияш уто огыл,
пашанаже нелэ гынат,
мемнан ден асат.)*
Кызыт
тӱҥ пашана —
тунемаш,
тунемаш,
тунемаш
науким,
Уло вий дене —
виян —
чот тыршаш:
Эше
кушто
могай тайна
ния?
Кушто?
Мужо
у туным!

Осмин Йыван.

*) Асат — куштылго, каньыле (эрвел марий мут).

КНИГА ДЕН ТЕТРАДЬЫМ Арун кучылтеа!

Школышто тунемме материалым тетрадеш арун да сайын возен шындет гын велэ пеҥгыдын умылаш лиеш. Сайын, арун возымо тетрадь испытанийлан ямдылалтме годымат, моло жапыштат пеш кугун полшен кертеш. Вот тидым Йошкар-Ола 3-шо номеран школын 4-ше классыште тунемше Антышев Коля, Чиркова Тая, Бабенина Нина, Гуськова Фая раш умыленыт. Нуно кум ий жапыште возымо чыла тетрадьыштымат сайын аралат. Нунын тетрадьыштышт карандаш дене да тӱрлӧ-тӱрлӧ чернила дене возымым от му. Чыла тетрадьышт канде чернила дене возымо улыт, тетрадь комыштат, кӧргыштат вимогай лаврам, удыркалымашымат от уж. Возен пытарме тетрадьыштат у тетрадь гай велэ коеш.

Нуно возымышт годым огыт вашке, кажне шомакым внимательно возат. Адак сылне литературым эреак лудыт, садлан возымаштышт йоҥылышым огыт ыште. Теве 2-шо сентябрь годсек руш йылме дене ик йоҥылыш деч посна кок диктантым возеныт, „отлично“ отметкым налыныт. Нунын домашний тетрадьыштат, дневникыштат ару, сайын возымо.

А учебникышт гын, чылаштынат ош кагаз дене обложитлыме, таче налын ковдымо гай у.

Но южо йоча-шамыч учебник, тетрадь-шамычым, дневникым сайын огыт арале, туржыт, амыртыл локтылыт. А варажым шӱкшӱ шовыч гай тетрадьышт дене учебникыштым шкеныштынат лудмышт огеш шу, садлан мӧнгӧ пумо пашам огыт ыште, тунеммаште шенгелан кодыт.

Теве 3-шо номеран школышто, нылымше классыште тунемше Душутин Андрюша „История СССР“ учебникым мушкыш гайым ыштен: книга луклаже кушкетлен пытен, комыштыжо тӱрлӧ кӱлдымашым удыркален, сӱретлен, а страницалаште задачым решатлен. Тудо тыге ыштыме дене тунемшаш книгам локтылын, государствылан энгекым конден. Тугай кушкедалт пытыше книгам ынде вес ий нигӧат огеш нал.

А Шаров Вася, Яковлев Коля тетрадьыш лӱмлан велэ возат. Нуно сайын тыршен возаш ӧрканат. Буква-шамычым йытыран огыт возо, ӧрканен возымышт дене мутымат кодат.

Йоча-шамыч, Коля ден Вася гай йоча-шамычлан нунын шкаланышт да школлан, тыгак государствылан энгек кондымыштым умылтараш кӱлеш. Вет тендан тунемме учебник дене моло йоча-шамыч тунемаш тӱҥалыт.

Тетрадьымат лавыртыме, туржмо ок кӱл, арун да сайын возаш тыршаш кӱлеш. **С. Ч.**

79

„Маршальская Звезда" маршальский отличий знакын описанийже

СССР Верховный Совет Президиум „Маршальская Звезда" маршальский отличий знакым учредитлен.

„Маршальская Звезда" Советский Союзын маршалышт-шамычлан СССР Верховный Совет Президиумын особый грамотаж дене пырля вручатлалташ тӱҥалыт.

„Маршальская Звезда" маршальский отличий знак ӱмбал могырышто яклака кок тӱран луч-шамычан вич мучашан шӧртньӧ звезда улеш. Знакын покшелныже бриллиантан платиновый вич мучашан звезда ышталтын: покшелне 2,62 карата нелытан бриллиант, лучлаште чылаже 1,25 карата нелытан 25 бриллиант уло.

Луч-шамычын тӱрышт коклаште чылаже 3,06 карата нелытан 5 бриллиант уло.

Шӧртньӧ звездан йыр ыштыме окружностьшын диаметрже 44,5 миллиметр, платиновый звездан — 23 миллиметр.

„Маршальская Звезда"-н профиль кӱкшытшӧ 8 миллиметр.

Знакын вес могыржо тӧр, платиновый звездаште да луч-шамыч коклаште улшо бриллиант-шамыч ажуран.

„Маршальская Звезда" кӱшыл лучыштo улшо кум углан онго дене 14 миллиметр кугытан полуовальный креплений дене ушымо, тудын гоч 35 миллиметр кумдыкан муаровый йошкар лентым керме.

Маршальский отличий знакын пӱтынь нелытше 36,8 грамм.

Граница вес велне

Лондоным эн чот бомбардироватлымаш

Пытартыш кечылаште (7, 8 да 9 сентябрь вашеш йӱдым) германский авиаций Лондон ӱмбак кужу жап налетым ыштен.

Лондонын шуко районжо-шамычым тул авалтен. Пожар-шамычын шикшышт ятыр миль тораште шаланен. Кок квартал пӱтынек, тугак шуко магазин да предприятий-шамыч йӱленыт. Оласе транспорт пеш чот локтылалтын.

7 сентябрь йӱдым бомбардироватлыме годым 400 еҥ колен да 1.400 еҥ нелын сусырген.

Ассошиэйтед Пресс агентствын лондонский корреспондентше 8 сентябрь вашеш йӱдым 700 утла германский самолет Лондоным бомбардироватлен, манын увертара.

9 сентябрь вашеш йӱдым Лондонын центральный частьлашкыже шуко фугасный бомбым кышкыме, манын Рейтер агентство перелатла. Шӱдӧ дене пӧртлаште окна янда пудыртылмо, газовый магистраль да канализаций локтылалтыныт.

Бомбым кышкыме дене газовый заводым йӱлалтыме. Тул ойып 2.000 метр кӱкшытыш кӱзен.

КОЛЫМЫЖЛАН 19 СЕНТЯБРЬЫШТЕ 5 ИЙ ТЕМЕШ

Константин Эдуардович Циолковский великий мечтатель да изобретатель улмаш. Тудо 1857 ийыште Ижевский селаште (ожнысо Рязанский губернийыште) нужна служащий ешеш шочын.

Циолковскийлан 17 ий шумо годым ачаже Москвашке тунемаш колтен. Тудлан оксам шагал колтеныт, а тудо книга, трубка, ртуть, реторт, тӱрлӧ кислота-шамычым наледен. Кочкашыже нимат коден огыл манаш лиеш. Садлан Циолковский шукыж годым шем киндым гына кочкын илен.

К. Э. Циолковский.

1880 ийыште Константин Эдуардович Боровский училищыште арифметика ден геометрийым туныкташ тӱҥалын.

40 ий жап Циолковский Боровскыйшто да Калугаште учительлан пашам ыштен. Тудо жапыштак тудо шуко изобретатлен.

1892 ийыште тудо волнистый металл дене дирижабльын проектшым ыштен. Тудо южышто да мировой эфирыште мотор деч посна чоҥешташ лийме нерген шонен. Тидын нерген Константин Эдуардович первый гана 1892 ийыште лекше „На луне" лӱман фантастический повестьыштыже ойлен.

Жюль Вернын „Путешествие на луну" лӱман фантастический романыштыже еҥ-шамыч мировой пространствыш пушкын снарядеш шинчын каят. Но тыге ышташ лиеш ыле гынат, еҥ-шамыч илышыжек миен огыт шу ыле.

Циолковский вес корным муын. Тудо ракетым ыштен. Ракета юждымо пространствыштат сопротивлений деч посна каен кертеш, тыге айдемым вес планетлашкат намиен шуктен кертеш. Тидым практически ышташ лиеш. Циолковский тидлан ӱшанен кодын.

В. Тренин.

Циолковскийын ракетше.

Йодса умылтарена

„Ший йӱр"

Тений 17 июльышто кастене Горьковский областьысе Мещеры ял ӱмбач кугу кӱдырчан йӱр эртен каен. Йӱр годым шолем семын Михаил Федорович кугыжа годсо тыгыде ший окса-шамыч йогеныт.

Мардеж эре горизонтально огеш пу. Тудо кӱшкылат пуа. Пӧртшӧ мардеж вертикально пуымыжо дене кӱшкӧ нелырак ӱзгар-шамычымат кӱзыктен кертеш.

Кӱдырчан йӱр деч ончычсо мардеж утларак виян. Тудо тӱрлӧ-тӱрлӧ ӱзгар-шамычым, животный да еҥ-шамычымат кӱзыктеден.

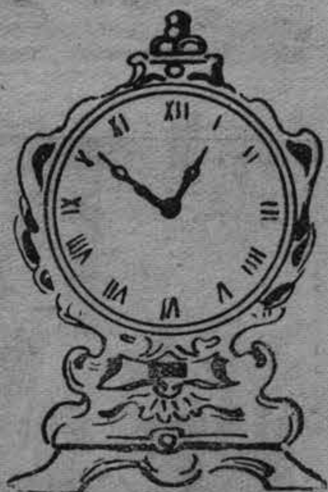
Мутлан: ужава йӱр, кол йур йӱрмаш лиеденыт. Ик гана Тамбов лишне мардеж ик пӱасе чыла вӱдым кӱзыктен, а умбакыже олык гоч каймыже годым олыкышто имньым южыш нӧлтал нангаен. США-ште смерч южышко пу пӧртым нӧлталын, пӧртшӧ кӱшан шаланен да сурт пече деч ятыр тораште „кава гыч" пырля-шамыч велныт.

„Ший йӱр" денат тыгак лийын. Мардеж ала-кушан оралеn оптымо ший окса-шамычым муынат, пеш кугу виян улмыж дене южышко нӧлталын нангаен, а вара йӱр дене пырля Мещеры ял ӱмбалан кышкалын.

Задача

Тиде тошто шагат ик гана пурен каен улмаш. Пурен каймекше тудын циферблатше (центр гыч окружностьлашке) ныл ужашлан пудырген. Тушто кажне шелшын ужашлаштыже циферблатын суммышт 20 числалан равнятлалтыныт.

Циферблатыште шелше-шамыч кузе расположитлалтмым сӱретыште ыштен ончыктыза.

Лудшо-шамыч!

„Ямде лий" газетын редакцийже Совет-шамыч пӧрт гыч вес верыш куснен. Садлан ынде мемнан дек серышым тыгай адрес дене колтыза: **Йошкар-Ола, Пограничная, 45, редакция „Ямде лий".**

РЕДАКЦИЙ.

САНЮ

(Ойлымаш)

— Саню-ю, Саню!—окна гыч вуйжым луктын, Санюн аваже кычкыра. Йыр-ваш ончыштеш: уремыште модшо йоча-шамыч коклаштат, мамык гай пушкыдо ужар шаршудан тошкемыштат, топ дене модшо рвезе-шамыч коклаштат тудын шем ӱпан Санюжо ок кой.

— Мо куш йомо? Кочкаш погымо, тудо алят ок тол. Эрдене ик шултышым пурлят, „йывылдик", касаг вашке шуэш, алят уке. Еҥын гын, шочшышт могай сай: школышкат коштыт, ушым погат. Сурт кокласе пашамат ышташ полшат. Мемнан гын, вуйжо дене нимомат ок шоно, эре кредылын велэ коштеш. Еҥын икшыве гын, тунемаш ог колто гынат, шылын да каяш тӧчат,—Сапан кува шӱвылжым шыжыктылын вурседылеш. Шукат ыш лий, уремыш лектын, эргыжым кычалаш ошкедыш.

Тиде жапыште идым шеҥгелне йоча кычкырыме, муро йӱк шокта. Моло йӱк коклаште Санюн чарга йӱкшат мӱндыркӧ шергылтеш.

Тымык школ садыште, ужар чия дене чиялтыме олымбалне, сӱретан книгам лудын, Мичук шинчылтеш. Эркын, листа почеш листам лудеш; шинча ончылныжо тошто годсо жап, чыла нелым сеҥыше герой-шамыч, гражданский войнан сӱретше-шамыч киносо картин-шамычла эртат.

Йыр-ваш ик йӱкат ок шокто. Таче школыштo огыт туныкто: каныме кече. Садыште шыштальге, чевер олман лаштра олма-пу-шамыч, кеҥежымсе гай шем кычкыдыме ломбо-шамыч нарынчалгаш тӱҥалше лышташыштым лӱҥгыктен шогат. Пушеҥге йымалне шоптыр-вондо, эҥеж-вондо-шамыч шып шогат. Вондер шеҥгелне тыгыде шаргӱ дене оптымо корно кия. Сад покшелне пеледыш клумба. Сад шеҥгелне, канде, коклан пылан шыже каваште школын калай леведышыже йошкаргын коеш. Мичу книган пеш сӧрал вержым лудеш ыле, шеҥгелныже йол йӱк шоктыш. Мичу савырныш: вондер кокла гыч Саню лектеш. Тувыржо кушкедлен, нерже гыч вӱр йога.

— Саню, мо лийыч?—ӧрын Мичу йодо.

— Изишак войнам ыштышна, Максим дене...

— Мо сайже, тый эре кредал кошташ? Школышкат от кошт. Вот ынде арня лиеш, школышко миен отыл. Теҥгече кушто курыштал эртарышыч?

— Мушкыр корыштыш, черле улам ыле.

— Мо пеш интересный черет? Алгебрым ок йӧрате мо? — Воштылеш Мичу. — Теҥгече сай урок ыле: литература дене „Якшывайым" лудна. Теве ончо, тудо ты книгаштат уло.

— Уло гын, мланемже молан?

— Вот окмак! Тый пеш його улатыс. Кунар „плохет" уло?

— Шымыт велэ...

— Шымыт? Ой-ой! А ойлет: „велэ". Тиде шагал мо? Кандашымыше классыш тыйым шымытшат огыт колто. Шымыше классешак кодат.

— Мыланем шым классшат сита. Эре тунем, тунем. Мый гын, армийыш кайнем, садлан тунеммат ок кӱл.

— Ит ойлышт ок кӱлжым. Тыйым нигӧат армийыш ок нал, изи улат. Адак кызыт армийыште тунемше, дисциплинан еҥ кӱлыт. Тый гай тунемдыме, його, хулиган ок кӱл.

— Мый хулиган?

— Армийыште танкым, самолетым шинчыше, мо верч кучедалмым палыше еҥ кӱлыт.

— А мый командир лиям, полк командир!

— Полк командирлан шуко тунемаш, академийым пытараш кӱлеш. А тый академийым огыл, шым классымат пытарен от шукто...

Мичу Санюклан чыла умылтарыш: кузе тудын изаже средний школым пытарен, армийыш каен да военный школышто тунемын, вара командир лийын. Саню шулен колышт шинчыш. Вара каласыш:

— Мый адакат тунемаш тӱҥалам, „плохым" пытарем, командират лиям...

— Тыгак ыштыман! Эрла школышко мияет вет?

— Мием, — пеҥгыдын Саню каласыш.

* * *

Шуко жап эртыш. Чапле 1939 ий толын шуо. 17 сентябрь эрдене Наркомын приказше почеш Йошкар Армий Западный Украинысе иза-шольо-шамычым пан-шамычын кидышт гыч утараш Горынь эҥерым вончен, панский Польша территорийыш пурыш. Шаланыше Западный Украина ден Западный Белоруссий мучко кошар мучашан шлемым, вурс каскым чийыше йошкармеец-шамыч, писе, лапка танкетка, нелэ сухопутный „корабль"— танк-шамыч, пулеметан буденовский тачанка-шамыч, писе йолан имне ӱмбалне мурен кайыше казак-шамыч шарлышт, кодшо офицерский тӱшка-шамыч дене кучедалаш чымалтыч. Йошкар войска-шамыч дене пырля ик кӱжгӱ броневой башнян нелэ танкат писын йогышо Горыньым вончен, жандарм тӱшкам поктен, мӱндыркӧ кийыше Львов ола деке чымен. Тиде танкын рвезе командирже шукерте огыл военный школым пытарыше Саню улмаш...

Шӱкшӧ, лапка хатан яллам эртен, ваштареш логалше чодрасе пушеҥгылам тошкен, лӱдын чымыше офицерлам поктен, танк моло деч ончыч йӱлышӧ Львовыш пурен. Львовысо паша-шамыч дене пырля тудын танкше баррикада шеҥгеч лӱлтшӧ пан-шамычым поктен.

ВАСИН КИМ.

Йошкар-Ола.

Ответственный редактор— П. А. КЛЮКИН.

Э1063. Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.